

naar zijn mening de Afscheiding (door alle dwaasheden heen, die hij zeker niet verheel) een werk van de Heer van de Kerk is geweest, een reformatie.

De Afscheiding blijkt niet alleen in het Noorden van Nederland te zijn aangeslagen, ook in deze delen van het vaderland. Elke hier behandelde plaatselijke kerk kende wel een of meer gezelschappen als basis, maar de groepen blijven klein en vallen vaak weer uiteen (verdeeldheden, ruzies, emigratie, de komst van orthodoxe predikanten in de Hervormde Gemeenten enz.). In de tijd van de Doleantie komt er weer opnieuw 'beweging' (stad Utrecht, Nijkerk), feodale verhoudingen werken remmend op het ontstaan van een Afscheiden kring, de opwekkingsbewegingen (Bunschoten, Nijkerk) komen weer eens voor het voetlicht enz. De volgende plaatsen worden behandeld: Amersfoort, Bunschoten, Nijkerk, Scherpenzeel, Renswoude, Veenendaal, Rhenen, Leersum, Zeist, in vier hoofdstukken Utrecht, Westbroek en Achtienhoven, Linschoten, Kockengen, Loenersloot, Oukoop en Ter Aa, Baambrugge in twee hoofdstukken, waaronder een uitgebreid over de rol van vrouwe J. J. Zeelt, Oud-Loosdrecht, 's-Graveland en Hilversum. In het hoofdstuk over Nijkerk wordt ook ingegaan op de opwekkingsbewegingen in die plaats 1749-1751 en 1821 en wordt een lijn doorgetrokken naar de Doleantie in die plaats. Het verband met de Afscheiding wordt niet geheel duidelijk, was het er eigenlijk wel of in een meer verwijderd verband?

Een gemiste kans in deze studie vinden wij het dat er maar zo summier wordt ingegaan op de verhouding van H. P. Scholte en H. F. Kohlbrugge. Er liggen toch bouwstoffen te over om het oordeel van de laatste over de Afscheiding mede te begrijpen uit de gang van zaken in de gezelschappen in Utrecht waaruit de (kleine) Afscheiden kerk werd gebouwd en de rol van Scholte daarbij. Overigens zien wij uit naar de vervolgdelen van dr. Smits. Wij wensen hem veel sterkte bij deze reuzentaak.

J. van Gelderen

39

C. Smits, *De Afscheiding van 1834. Vijfde deel. Documenten uit het archief ds. H. P. Scholte, bewaard te Pella, Iowa, U.S.A. (vervolg)*. Uitg. J. P. van den Tol, Dordrecht (1982), 546 blz., ill., krtn. f 69,50.

Zoals in de recensie (hierboven) van deel vier is aangegeven is dit deel een vervolg op het derde deel dat een eerste serie documenten bevat uit het Scholte-archief. De schrijver gaat kort in op de recensie in *DNK-V* (1979), blz. 75-77 waar de vraag was gesteld, waarom bij het verzamelen van het materiaal niet uitgegaan was van een inventaris van de stukken, immers een beknopt overzicht was de recensent bekend. Dr. Smits deelt mede dat een volledig en uitputtend overzicht van de Scholte-collectie nog steeds niet voorhanden is en hij vervolgt: 'Het is wellicht het vragen van vrouwen, als wij zeggen, dat met de publicatie van ons DERDE en VIJFDE DEEL, alsmede met een deel dat nog in bewerking is (Het Reveil en ds. H. P. Scholte - correspondentie), genoeg het gehele kerkhistorische materiaal van de Scholte-Papers zal zijn uitgegeven' (blz. 11). Wij constateren dit met vreugde, belangrijke stukken voor de kennis van de mensen en omstandigheden van de Afscheiding van 1834 komen zo in het bezit van iedere geïnteresseerde. Slechts de 'Handelingen van de Opzieners' over het tijdvak 1836-1840 voor Zuid- en Noord-holland, Utrecht en Gelderland vallen buiten de publicatie, hoewel veel gegevens hier en in andere delen verwerkt worden of gedeeltelijk uitgegeven.